

REGIONAL OG LOKALHISTORIE

Florian Martensen-Larsen: *Hav, fjord og handel. En studie i handelsveje i Nordjylland i tiden indtil 1850*. (Poul Kristensens Forlag, Herning. 1986). 166 s., ill., 95,00 kr.

Den foreliggende bog giver en særdeles indgående retshistorisk behandling af handelslivet i Nordjylland i perioden 1750-1850. Det gennemgående tema er forholdet mellem de lovbestemmelser, der befalede, at bønderne kun måtte sælge deres produkter bestemte steder og til bestemte tider, og hvordan det foregik i virkeligheden. Det fremgår af bogen, at handelsvejene var langt friere, end man skulle tro. Bogen konkluderer, at de gamle historikere, især P. Johs. Jørgensen, var tilbøjelige til at overfortolke de gamle retsreglers resultater. Der var to handelssystemer, som bønderne kunne betjene sig af: 1. studehandelen, som ikke kun omhandlede kreaturer alene, men som var en handelsvej ned gennem Jylland og 2. skudehandelen, der bestod af småskibsfarten på Limfjorden, de såkaldte kreglere, og skudehandelen mellem handelspladserne på Vestkysten og Norge. Den foreliggende bog har især sin værdi for sit opgør med tidligere tiders opfattelse af den regulerede handels betydning, og har dermed ikke kun lokalhistorisk betydning, men også landshistoriske perspektiver. Bogens typografiske ramme, udført af Poul Kristensens forlag i Herning, er som sædvanlig – fristes man til at sige – en nydelse at holde i hånden og læse.

Henrik Vedel-Smith

Peter Bondesen: *Vejnavne i Randers kommune*. (Randers Amts Historiske Samfund, 1985). 102 s., ill., 80,00 kr.

Med ovennævnte bog har Randers fået en særdeles grundig og velkomponeret oversigt over byens gadenavnes historie fra middelalderen til i dag. Bogen indeholder indledningsvis en fortrinlig oversigt over den tilgængelige litteratur på gadenavnehistoriens område. Desuden gennemgås i indledningsafsnittene en reform fra ca. 1795 der indførte navnegrupper, en metode der blev genoptaget i 1880 og som kulminerede efter 1935. Der er en gennemgang af systemnavne og navnetemaer, lån og påvirkninger fra andre købstæder, samt love og bestemmelser om gadenavngivning. Det berettende tekstafsnit afsluttes med en beskrivelse af de forskellige vejnavneskiltetyper i byen. Bogen afsluttes med et leksikonafsnit, der forklarer samtlige kendte gade- og vejnavne forsvundne og eksisterende. Den foreliggende bog er på alle områder en bog som forbilledligt beretter om en del af Randers bys historie, og som i kraft af sin opsætning er meget nem at finde rundt i.

I indledningen efterlyser forfatteren »folkelige« navne til det alfabetiske gadenavneregister, og jeg kan da oplyse, at i 1960'erne betegnede beboerne på Karetmagervej deres vej som Raketmagervej.

Henrik Vedel-Smith

Henning Ringgaard Lauridsen: *Folk i bevægelse. Folkelig vækkelse, politik og andelsfællesskab i Nordvestjylland*. (Dalhus forlag, Struer 1986). 218 s., ill., 135,00 kr.

De folkelige bevægelser har i mange år haft forskernes interesse, men den har ofte samlet sig om »høvdingene«, de store lederskikkelser, eller den har yttret sig i de landsdækkende foreningers

jubilæumsskrifter. Beskrivelser af de brede medlemsskars virke og bevægelsernes hverdag i det lokale miljø er derimod et nyt element i forskningen. De sidste ti års store indsamlinger af foreningsarkivalier har resulteret i et omfattende materiale, som nu ligger og venter på kvalificeret behandling. Mindre afhandlinger er dukket op, enkelte bøger har set dagens lys, og flere projekter er på vej bl.a. det stort anlagte om Indre Missions historie. Det bliver spændende at se de næste år hvad der kommer frem, og hvilke nye dimensioner der vil blive føjet til den viden vi har – og vel også revidere denne.

Hvor givende arbejdet med de folkelige bevægelser i et lokalt afgrænset område kan være er Henning Ringgaard Lauridsens bog »Folk i bevægelse« et godt eksempel på: veldisponeret, indholdsrig, med fin indføling i stoffet og skrevet i et letflydende, ukunstlet sprog.

Bogen har til formål at »skildre ændringerne i produktionen i landbrugserhvervet« i 1800-årene, dernæst »at indkredse de mange politiske og organisatoriske initiativer, som befolkningen greb til ...« og endelig at beskrive de mentalitetsændringer der udadtil gav sig udtryk i forsamlingshuse, missionshuse og foreninger af social og kulturel art. Udgangspunktet er lokalt og dækker Vandfuld, Skodborg og Hjerm herreder i Ringkøbing amt, i alt 42 kirkesogne i et udpræget ruralt område. Af byer var der Lemvig, der i 1860 havde knap 1200 indbyggere, Holstebro knap 1700, og Struer var endnu ikke købstad.

Bogen er inddelt i fire hovedafsnit. Det første (s. 13-31) omhandler landboreformerne, selvejerbevægelsen, udviklingen i landbruget og de første vækkelser frem til omkring 1870. Andet afsnit (s. 32-77) handler om det grundtvigske gennembrud 1870-85 med valg-

menigheder og friskoler og om partiet Venstres etablering. Tredje afsnit (s. 78-183) er langt det største og skildrer andelsbevægelsen, Provisorieårene og deres betydning på lokale forhold og Indre Missions gennembrud i Nordvestjylland. Endelig er fjerde afsnit (s. 184-192) en art konklusion – vel kortfattet – eller som forfatteren kalder det: »en perspektivering« af de folkelige bevægelser ved århundredskiftet. Tidsmæssigt spænder beskrivelsen altså fra landboreformernes tid frem til omkring 1900. Det er ikke helt præciseret hvorfor 1900 er valgt som tidsgrænse – det kan vel næppe være fordi der rejses en mindesten for C. Berg på Bovbjerg i 1902, selv om forfatteren antyder at der sker et politisk skifte i Venstre ved århundredskiftet (s. 191). Da Husmandsbevægelsen først slår igennem senere falder den uden for beskrivelsen, selv om der flere steder i bogen gøres opmærksom på, at skellet mellem gård ejere og husmænd spiller (kommer til at spille) en vigtig rolle. Det er faktisk en skam at denne dimension ikke kommer med i behandlingen, men man må selvfølgelig respektere den valgte tidsbegrænsning. Det er også beklageligt at afholdsbevægelsen ikke indgår i undersøgelsen. Dens gennembrud falder i 1880'erne og ligger således inden for tidsrammen, og det fremgår i øvrigt at adskillige af de i anden sammenhæng omtalte personer havde stærke relationer til afholdsbevægelsen. Nogen forklaring på udeladelsen gives ikke.

I bogens første afsnit lægges vægten på at forklare lokalområdets særpræg, herunder det tidlige selvejekøb som her begynder allerede i 1750'erne. Her rejses det interessante spørgsmål, hvorfra de (kontante) penge kom, som bønderne betalte med, et spørgsmål der også er centralt andre steder end i Nordvestjylland. Nogen tilbundsående undersøgelse af kapitalforholdene findes mig

bekendt ikke, men den trænger sig på. I det hele taget bekræfter også Lauridsens afsnit at der er behov for en landbohistorisk vurdering af de (nord)vestjyske forhold, der på flere områder afviger fra den østdanske udvikling. Generelt, konkluderer forfatteren, var de vestjyske bønder mere selvstændige end f.eks. de sjællandske og deres læse- og skrivefærdigheder var også bedre. Med selvejet følger de tidlige vækkelser som i det jyske havde forgængere i den hernhuttiske mission.

I det følgende afsnit gives en grundig beskrivelse af det folkelige gennembrud der som bannerførere havde grundtvigsk-inspirerede lærere og præster. Selv om der naturligvis var en sammenhæng mellem den materielle udvikling og de folkelige bevægelsers gennemslagskraft, viser beskrivelsen klart hvilken betydning enkeltpersoner havde for udviklingen på en egn mht. oprettelsen og driften af en højskole, en friskole eller en valgmenighed. Lauridsens gennemgang af oprettelsen af valgmenigheder er meget grundig og ligefrem spændende i sine forløb. Valgmenighederne var på den ene side et nødvendigt svar fra grundtvigske kredse på deres kritik af »statskirken«, på den anden side nødvendige for at de kunne samles om den forkyndelse de ønskede, fordi myndighederne bevidst både direkte og indirekte chikanerede dem.

Højskolebevægelsen slog ikke igennem i Nordvestjylland, det blev ved et forkølet forsøg med Dybebjerg folkehøjskole der kun eksisterede nogle få år. Derimod blev friskolerne en betydelig del af den grundtvigske bevægelse, og om dem er der et udmærket afsnit. Oprettelsen af friskolerne blev oftest begrundet i kritik af den offentlige skoles åndløse terperi, men også i den offentlige skole var der jo grundtvigske lærere ansat. Man kunne derfor have

ønsket at Lauridsen havde prøvet grundigere at vurdere om kritikken af den offentlige skole var retfærdig. Han er inde på problemstillingen et par steder (bl.a. s. 70 og 76), men det bliver ved antydningerne. Senere overtages mange lærerembeder i den offentlige skole af lærere der er uddannet på det indremissionske seminarium i Nørre Nissum (oprettet 1892), og fra denne tid bliver friskolerne i hvert fald et ideologisk alternativ til den offentlige skole. Det kunne være spændende engang at få undersøgt hvilken betydning de danske seminarier har haft regionalt – de grundtvigske i Ranum og Gedved, de missionske i Nørre Nissum og Haslev f.eks.

Det etablerede grundtvigske miljø udbygges i forbindelse med andelsbevægelsens vidtforgreneede foreningsnet. Her udgør Ringkøbing amt inden for brugsforeningsbevægelsen et interessant område, idet der her etableredes en amtslig vareindkøbsforening (RAV) som en særlig organisationsform, der i modsætning til FDB ikke ville gå ind i engrosleddet. Alligevel trues og flere steder overvindes dette grundtvigske netværk af Indre Mission som i 80'erne og 90'erne vinder indpas i området. Også her giver forfatteren fortræffelige skildringer af »vækkelse« og »omvendelse«, og der ræsonneres over årsagen til den stærke stilling IM fik. Forfatteren finder den dels i at der fra IMs side blev givet et éntydigt budskab og tilbudt et socialt fællesskab i »en kaotisk og omskiftelig verden« (s. 140), dels i IMs faste organisation på landsplan og lokalt. I 90'erne finder der en række store vækkelser sted som er inspireret især af engelske metodistkredse, og de mere pågående metoder der blev anvendt skabte nogen uro i missionens egne rækker. Men solidt placerede Indre Mission sig i disse år, og det gav sig mange udslag f.eks. også inden for me-

jeribevægelsens historie i kampen mellem de »arbejdende« og de »søndags-hvilende« mejerier.

Ind i hele dette net af foreninger, brugser, mejerier, forsamlingshuse og missionshuse væver den politiske kamp sig. Provisorietiden var en politisk kamp på Rigsdagen, men i lige så høj grad en social og kulturel konfrontation mellem den gamle elite og den nye selvbevidste bondestand, og denne kamp udspillede sig i høj grad lokalt. På tinge ønskede bønderne bønder, slet ikke Højremænd og helst ikke lærere, men bønder. Som bekendt fandt Venstre på tinge aldrig effektive modtræk mod Estrups politik, og de ustandselige stridigheder mellem rivaliserende vestregrupper gjorde det svært for vælgerne at forstå, hvad Venstre stod for. Måske kan en form for »politikerlede« spores helt tilbage til denne tid. Men på det lokale plan vidste man hvad man ville, og der satte Venstre sig eftertrykkeligt på sogneråd og andre organer, en position Venstre stadig opretholder i Vestjylland.

Det er lykkedes forfatteren at få dette store, brogede stofområde indpasset i en stram helhed uden at det virker komprimeret. Han evner at karakterisere vigtige stofområder på en kort og rammende facon (f.eks. Askovadressen 1881, den indbyrdes undervisning) og tegne gode billeder af stemninger og følelser (f.eks. et folkemøde 1874, et missionsmøde, Holstebromødet med C. Berg). Man kan savne en opfølgning af forholdet mellem gårdejere og husmænd, fordi der antydes en spirende konflikt (s. 138), og også kvindernes rolle står noget blegt, selv om der i en billedtekst (s. 29) anføres at de spillede en aktiv rolle. Et par billedtekster virker i øvrigt noget løsrevet fra selve billederne.

»Folk i bevægelse« er imidlertid et

fornemt bud på hvad lokalhistorie kan byde på og hvor rigt et område bevidsthedshistorien er. Bogen er udgivet på det nye Dalhus forlag i Struer som vil koncentrere sig om kulturhistorie og egns historie. Denne bog har både forfatter og forlag ære af.

Verner Bruhn

Gunnar Solvang: *Vadehavsbønder på Rømø. Landbrugsudvikling og livsvilkår i det 20. århundrede*. (Forlaget Bygd 1986). 191 s., ill., 125,00 kr.

En ø og et øsamfund er i sig selv et fristende emne for en etnologisk undersøgelse. For Rømons vedkommende kommer dertil en række exceptionelle forhold, som må have gjort opgaven at beskrive vadehavsbønderne – stillet af amtsmuseumsrådene – endnu mere tillokkende. Det er da også tydeligt, at forfatteren er gået veloplagt til arbejdet, og resultatet er blevet en velskrevet, stofmættet og flot bog.

Bogens titelblad siger det 20. århundrede, men vi får da, heldigvis, en god og forholdsvis grundig indføring i Rømons meget omskiftelige historie, en absolut nødvendighed for at forstå nutiden. Landbruget blev først hovederhverv på Rømø i slutningen af forrige århundrede, men længe efter ernærede man sig ved mange slags bierhverv, som oftest betinget af beliggenheden i vadehavet, og gamle traditioner videreførtes, særlig på småbrugene (kådnerstederne). Et øsamfund er vel også af natur konservativt. Vi møder begrebet »årty«, dvs. opgivelsen af ævred til oktober helt frem imod vor egen tid, »grøbling«, dvs. oprensning af grøfter, »kassen«, dvs. kokassen eller gødning som brændsel (derimod er »Fragdeploven« (s. 95) ikke, som man måske